

Lembit Andreseni sulest on ilmunud kooliajaloo teemal mitmeid artikleid: "Pestalozzi ja Eesti" (Haridus 1/2002), "Koolmeistrist õpetajaks" (Haridus 6/2002), "Õpetaja kutse-eesitika 1920. aastatel" (Haridus 4/2004).

Õpetaja ja tema aeg

L e m b i t A n d r e s e n

Pedagoogikadoktor, Tallinna Ülikooli emeriitprofessor

Õpetajast oleneb koolis väga palju, kuid õpetaja ise sõltub siiski sellest ajast, milles ta tegutseb: aeg võib teda toetada, kuid võib ka mitte.

Eesti esimese iseseisvusaja teine kümnend oli hariduses aktiivse tegutsemise aeg: toetati õpetajate professionaalset arengut, hooldseti läbimõeldult pedagoogide järelkasvu eest, korrustati palgasüsteemi ja anti välja "õpetaja kodukord".

Suur rõhk oli Eesti kooli põhimõttelisel uuendamisel. 1928. aastal kinnitatud algkoolide õppekava järgi pidi õpetaja osutama õpetamise kõrval tähelepanu õpilaste kohusetunde, töökuse, aususe ja korraarmastuse kasvatamisele. Õpetaja enda puhul toonitati nii aineteadmiste kui ka pedagoogilise talendi tähtsust. Tõuke nendeks uuendusteks andsid lisaks 1928. aasta uuele õppekavale 1929. aasta detsembris peetud IX ülemaaline õpetajate üldkongress ning samal aastal Taanis Helsingöris toimunud rahvusvaheline uue kasvatuse kongress.

Seda aega iseloomustas Eesti hariduses silmapaistvate isiksuste esile-

tõus, kellest tuntumad olid Jüri Parijõgi, Johannes Käis, Enn Murdmaa, Gustav Reial, Voldemar Raam jt. Kõik nad rõhutasid, et õpetaja mitte ainult ei õpeta, vaid ka kasvatab. Rakvere Õpetajate Seminari juhataja Voldemar Raam nimetas vana kooli õpetuskooliks ja uut kooli töökooliks (ka teokooliks), kus oli esikohal isiksuse kasvatamine. Haridusministeerium ei teinud selles suunas liikumisele takistusi.

Eesti kooli tollane uuendamine oli siiski võrdlemisi ettevaatlik. Midagi välismaist pimesi ei kopeeritud. Näiteks mujal maailmas populaarsust võitnud dalton-plaanist oli ajakirjas Kasvatus ülevaade olemas, kuid Eestis katsetati seda vähestes koolides ja laiemat kandepinda see ei leidnud. Samas oli väga oluline koolirahva usk, et Eesti haridust saab üheskoos paremaks teha. Näiteks minu kunagine algkoolijuhataja, Võru seminari endine õpetaja Johannes Lohk, vaikne ja tagasihoidlik mees, läks

kooliuuendusliikumisega sedavõrd kaasa, et oli 1938. aastal Tartus õpetajate liidu korraldatud kolmeaastasel koolituskursusel, kus osales 650 õpetajat, koguni ühislaulude juhataja. Ühislaulumiste peeti tollal väga tähtsaks, sest see tugevdas õpetajate ühtekuuluvustunnet.

Kooli uuenemine tõi kaasa õpetajate kutseoskuste paranemise. Paljud puuduliku haridusega õpetajad hakkasid osa võtma õpetajate liidu ja haridusministeeriumi korraldatud edasiharimiskursustest. Elavnes pedagoogiliste nädalate ja maakondlike õpetajate päevade korraldamine. Kindla koha õpetajate enesetäiendamisel omandasid aineõpetajate päevad. 1938. aastaks oli kursuste arv kasvanud juba 23-ni. Oma-pärasemad neist olid kolm: 11.–15. juulini töötas Helmes loodusteaduslik ekskursioonijaam nelja rühmaga – linnustik, geoloogia, botaanika ja muinsuskaitse; 21.–30. juulini toimusid Viljandis õpetajate kodumaa tundmaõppimise päevad;

Õppe-aasta	Mehi	Naisi	Kokku	Kutseta
1930/31	1857	2089	3946	349
1931/32	1892	2033	3925	280
1932/33	1934	1983	3917	221
1933/34	1944	1975	3919	193
1934/35	1935	2021	3956	140

Tabel. Kutsega ja kutseta õpetajate arv aastatel 1930–1935.

1.–13. augustini pidas Tartus täienduskursusi 650 õpetajat.

Kutseta, oma ala vähe tundvate õpetajate osakaal vähenes aasta-aastalt. Kui 1923/1924. õa moodustas kutseta õpetajate arv ligi neljandiku algkooliõpetajatest, siis 1930/1931. õa ainult kümnendiku ja järgnevatel aastatel veelgi vähem. Ebaprofessionaalsuse kiiret langustendentsi näitab ülalolev tabel.

Nn vaikiva ajastu aastatel (1934–1940) hakkas kooliuuenduse hoog siiski raugema. Õpetajate liidult võeti riiklik toetus. Haridusminister Aleksander Jaaksoni ajal (1936–1939) hakati enam tähelepanu pöörama õppiva noorsoo isamaalisele kasvatusele ja riigikaitsetööle, noortejuhte pidid välja õpetama koolijuhatajad. Tunda oli ka maailmasõja lähenemist.

On huvitav märkida, et Eesti teise iseseisvusaja alguses 1990. aastatel tundsid Eesti õpetajad ja haridustegelased samuti suurt ühtekuuluvustunnet ning selget soovi asju paremaks muuta. See oli näha näiteks Eesti hariduskonverentsil, mida peeti 20.–22. aprillini 1995. Olid tekkinud Omanõolise Kooli liikumine, “Hea alguse” klassid, asutati mõned alternatiivkoolid jms. 1996. aastal võeti vastu keskkooli õppekava, mille üldosa ei toonitanud õpilase võimete väljaarendamise tähtsust vähem kui 1928. aasta algkooli õppekava. Paraku hakkas selle teisegi kooliuuenduse hoog peagi raugema.

Õpetaja teenistuse seadus (1931)

Õpetaja teenistustingimustega seotud küsimusi arutati põhjalikult IX õpetajate üldkongressil detsembris 1929. Seaduseelnõuna koostatud projektis seisid põhiküsimustena õpetajate ettevalmistamine, õpetajate ametisse võtmine ja vabastamine, ametitegevus ja palgaküsi-

mused. Õpetajate teenistuse uue seaduse võttis riigikogu vastu 1931. aastal.

Uue korra kohaselt pidi õpetaja olema Eesti Vabariigi kodanik, vähemalt 20-aastane, oskama riigikeelt ja omama õpetajakutset. Tal oli keelatud anda eratunde tasu eest oma õpilastele ainetes, mida õpetas koolis. Õpetaja võis koolis töötada 65. eluaastani, haridusministri eriloaga 70.-ni. Seaduse järgi tuli kõikidel, kes esimest korda koolitööle asusid, kirjutada alla “pühalikule ametitöötusele”. (1932. a täiendati teenistusseaduse paragrahvi 2. Anti välja “Haridusministeeriumi korraldus eesti keele oskuse nõudmise kohta veneaegse kutsega õppejõududele”. Tsaariaegse kutsega õpetajailt nõuti eesti keele oskust tõendavat dokumenti nende valimisel või määramisel koolitööle. Tõendi puudumisel tuli sooritada vastav eksam Tallinna Pedagoogiumi või Tartu Õpetajate Seminari kutseksamite komisjonis. Tõendit ega tunnistust ei nõutud nendelt, kes olid töötanud Eesti Vabariigi eesti õppekeelega koolides vähemalt viis aastat.)

Ettenähtud koormus oli maakoolides 30 ja linnaalgkoolides 28 tundi nädalas. Selle seaduse järgi jagunesid õpetajad järgmiselt.

Määralisteks, kel oli vastav kutse ja vähemalt 50% seaduses ettenähtud nädalatundide normist.

Tunnianajaiks, kel oli õpetajakutse, kuid nädalatundide arv jäi alla 50% ettenähtud normist.

Õpetajaameti kandidaatideks, kel polnud veel kutset, kuid kes olid õiendanud vastava eksami kutsekomisjoni ees ja töötasid koolis ettenähtud praktikaaja täitmiseks.

Õpetaja kohusetäitjateks, kes polnud kohale valitud, vaid määratud.

Riigiametniku palk

Pikka aega olenes algkooliõpetaja palk tema haridusest ja teenistusaastatest. Tasu võis olla 90 kroonist (ilma staažita) 130 kroonini, koolijuhatajal (alla kuue klassikomplekti) 100–140 kr või (kuus või rohkem klassikomplekti) 110–155 krooni. Palk tõusis kolme aasta kaupa 12. teenistusaastani.

1935. aasta riigivanema dekreediga kehtestatud “Õppejõudude tasude seadus” muutis seda palgasüsteemi. Seati

sisse vanemõpetaja, õpetaja, nooremõpetaja ja õpetajaameti kandidaadi palgajärk.

Õpetaja kandidaat oli kaht praktika-aastat tegev õpetaja. Nooremõpetajaks loeti kutsetunnistusega õpetaja, kes oli teeninud oma kohal üks kuni kolm aastat. Õpetajaks saadi pärast kolmandat ja vanemõpetajaks pärast üheksandat tööaastat. Palk tõusis igal teenistusastmel kuni 15. aastani. Märgatav palgatõus oli vanemõpetajal (10.–12. a 12%, 13.–15. a 16% ja pärast 15. a 20%).

Koolijuhatajate palgatase oli ühtlustunud, vanad koolitalud, mis andsid koolitöö kõrval head sissetulekut, läksid uusasanikele, õpetaja-koolijuhataja kaugenes põllumehest ja muutus maata maaharitlaseks.

Praegu on Eesti esimesest iseseisvusajast üle võetud ainult õpetaja praktika-aasta, mida nüüd nimetatakse kutse-aastaks. Palgasüsteemi korrastamisel pole aga edu saavutatud. Tuleb toonitada, et esimese iseseisvuse ajal sai õpetaja riigiametniku keskmist palka, mis oli kõigi töötajate keskmisest palgast märgatavalt kõrgem (ja on ka praegu).

Õpetajate järelkasv

Kuna nüüd napib Eestis noori õpetajaid, on põhjust uurida, kuidas tol ajal õpetajate järelkasvu kujundati. Siis leiti, et kasvatustöö ei saa olla koolis edukas, kui seal pole nii nais- kui ka meesõpetajaid. Seepärast võeti poisse ja tüdrukuid õpetajate seminaridesse õppima võrdsest. See oli üldtunnustatud kord. Tartu seminaris õppis poisse tüdrukutest isegi rohkem. Vastuvõtukomisjonid selgitasid õpetajaks pürgijate puhul nii nende teadmisi kui ka oskust töötada lastega, s.o pedagoogilist võimekust. Näiteks Tallinna seminaris lasti sisseastujatel mängida seminari harjutuskooli 1.–2. klassi lastega ringmänge ning jälgiti, kuidas nad lastega suhtlevad ning kellega lapsed kaasa lähevad.

Õpetajate seminaride õpilastega komplekteerimisse olid kaasatud kõik koolid. Eksamid toimusid suve hakul. Seminarid saatsid varakult oma maakonna koolijuhtidele teate vastuvõtu aja, nõuete ja õppimistingimuste kohta ning palusid suunata vastuvõtukatsetele õpetajatööle sobivaid õpilasi. Nii hoolit-

Algkoolide õppekava, 1928, järgi pidi õpetaja osutama tähelepanu ka õpilaste kohusetunde, töökuse, aususe ja korraarmastuse kasvatamisele. Pildil lapsed aiatööl, Tallinna IX linnaalgkool.

ses iga maakond ise oma õpetajakonna järelkasvu eest ja see süsteem toimis tollastes oludes hästi.

Õpetajate seminaridel oli õigus kustutada nimekirjast õpilased, kelle puhul ilmnes koolmeistrile vajalike võimete ja omaduste puudumine. Tartu seminarist lahkus üheksa aasta jooksul 235 õpilast, neist kolmandik edasijõudmatuse ja kolmandik kutsesobimatuse tõttu (kolmas kolmandik läks ajutiselt sõjaväkke).

Õpetajate professionaalsuse tõstmiseks muudeti ka õpetajale kutseõiguste andmise korda. Iseseisvuse esimestel aastatel sai seminari lõpetaja oma kutseõigused kätte kohe pärast lõpueksamite sooritamist. Need, kellel oli keskharidus, aga puudus pedagoogiline ettevalmistus, sooritasid seminaride juures kutseeksami pedagoogikas, pedagoogika ajaloos, pedagoogilises hingeteaduses, koolitervishoius ja kõikides algkooli õppeainete metoodikates ning said samuti kohe õpetajaks. ("Õpetajakutse eksami kavad" anti välja ühiste kaante vahel 1926). Õpetajate seminaride seadusega see kord muutus – kutsetunnistust hakati noorele õpetajale andma alles pärast katseaasta edukat läbimist.

Õpetaja kutseõiguste taotlemist täpsustasid "Õppejõudude tunnistuse seadus" ja "Õpetajakutse omandamise määrus". Seminaride lõpetajatele hakati korraldama kutseeksameid kolmes õppeaines, need määras haridusministeerium kindlaks igal aastal hiljemalt 1.

maiks. Eksamile pääsesid lõpetajad, kelle õppenõukogu, võttes aluseks õpilase eeldused ja võimed, oli tunnistanud kutsekõlblikuks. Komisjon moodustati haridusministeeriumi määrusega. Kutsekomisjoni kuulus esimehena õppeasutuse juhataja, liikmetena vastavate ainetõpetajad, haridusministeeriumi esindaja ja ministeeriumi määratud inspektor. Kutseeksami võisid õiendada kutsekomisjoni ees ka gümnaasiumilõpetajad, kellel oli haridusministeeriumi tunnustatud pedagoogiline ettevalmistus.

Eksami õiendamisele järgnes nüüd juba kaheaastane kandidaadiaeg algkoolis. Lisaks pidi seminar korraldama iga kooliaasta kevadel praktikaaja lõpetajaile kursused, kus vastati tekkinud küsimustele ja täiendati teadmisi. Kahe aasta möödudes langetas komisjon otsuse noorele õpetajale kutsetunnistuse väljaandmise kohta. Arvesse võeti õpetajaametis kandidaadi esitatud aruannet, mis koostati haridusministeeriumi sellekohase määruse järgi, ja koolide inspektori hinnangut kandidaadi töö kohta.

Praegune õpetajate ettevalmistus on tunduvalt kaootilisem, mis kajastub ka noorte õpetajate suures nappuses.

"Õpetaja kodukord"

Õpetajate tööd koolides ühtlustas "Õpetaja kodukord". Iga õppeaasta alguses tuli koostada ja esitada õppenõukogule õppekasvatustöö kava. Kodukorra kohaselt pidi õpetaja ilmuma koolitööle viis

minutit enne tundide algust. Õpilast kõnetades võis tarvitada *sina-* või *teie-*vormi, ees- või perekonnanime – vastavalt sellele, kuidas kooli õppenõukogu oli otsustanud. Õpetaja võis koolis suitsetada, kuid ainult selleks ettenähtud eriruumis. Koolinõunik Ernst Enno märkis, et lapsevanemad ei ole rahul õpetajatega, kes ennast *šmingivad* – värvivad huuli ja puuderdavad põski.

Väiksemates, kahe-kolme õpetajaga koolides moodustas õpilaskond ühise pere ja seal kasutas õpetaja "perekondlikke" kasvatusvõtteid, sest maaõpetaja seisis rahvaga alalises ühenduses selsielu kaudu ning õppis juba enne laste koolitulekut nende kodusid ja vanemaid tundma. Suurtes linnakoolides oli rangem "sisemine kliima" ja distsipliin. Tundub, et tänapäeval on olukord ligilähedasel sama – suurte linnakoolide õpilaste arv ei vasta pedagoogika teoorias ja praktikas ettenähtule.

Direktori juurde

Piltliku näite õpilase ja pedagoogi suhetest esimese iseseisvusaja teisel kümnendil annab Tartu 4. Algkooli õpetaja Riho Lahi (Kohtumised. Tallinn, 1988, lk 85–86), kes on jäädvustanud koolijuhataja Jüri Parijõe vestluse õpilasega.

Juhataja kabineti uksele koputati arglikult. Sisse astus veidi torssis olekuga poisiklutt ja jäi, silmad maas, ukse kõrvale seisma.

"Noh, Rein! (Olgu öeldud, et Parijõgi

ALGKOOLIÕPETAJA KUTSETUNNISTUS

Selle tunnistuse omanik Haril Josen lõpetas
19 ³¹ a. kevadel Tallinna õpetajate seminari kursuse, teenis õpetaja kandidaadina 19 ³¹ a.
õppeaastal Marina 6. klass algkoolis ja võitis osa Tallinna pedagoogi-
ümi juures praktikakaasta lõpetajatele korraldatud kursusest.
Haril Josen'i poolt esitatud praktikakaasta andmeid, ta
kursuste töö laeajadgi ja koolinõuniku arvamist ta praktikakaasta töö kohta arvesse võttes,
otsustas Tallinna pedagoogiümi õppenõukoogu Haril Josen'ile
välja anda käesoleva **algkooli õpetaja kutsetunnistuse**.

Tallinnas, 5. septembril 1931. a. Nr. 158.

Pedagoogiümi direktor: SKM

Õpetajad:

M. Ratanapp
A. Frankmann-Raltov

J. Kinnis
A. Kaur A. Kaur
J. Kaur J. Kaur
J. Kaur J. Kaur
J. Kaur J. Kaur

Õppenõukoogu sekretär: J. Kaur

Õpetaja kutsetunnistus aastast 1931.

tundis peaaegu kõiki oma õpilasi nime-
pidi.) Mis uudist?"

"Õpetaja Alver saatis," pomises
poiss.

"Siis oli sul ju asja kah. Tule istul!"

Poiss astus viivitamisi tooli juurde ka
toetus vaevu-vaevu selle äärelle.

"Ma-ma-ma ütlesin õpetajale pahasti.
Et sa ise oled."

"Mida see õpetaja Alver siis tahtis?"

Poiss põrnitses põrandat ega lausu-
nud sõnagi.

"Mingi põhjus ju ikka oli, kui ta su siia
saatis."

Poisi nägu tõmbus pikkamööda nu-
tuseks.

"Mis peale sa talle nii ütlesid?"

"Ta-ta-ta ütles, et mina olen põrsas.
Et minu vihik on määratud ja tindiplekke
täis tehtud."

"Kas sa, Rein, oled põrsast näinud?"

"Olen küll. Suvel maal nägin."

"Eks ole tore loomake?"

"On küll."

"Kas sellepärast ütlesidki õpetajale,
et sa ise oled?"

"Ei. Ma vihastasin, et ta mind põr-
saks nimetas. Siis ütlesingi."

"Minu kodu lähedal elas üks mees,
kes iga tühja asja pärast vihastas. Tei-
sed ütlesid talle, et kui tunned viha-
hoogu peale tulevat, rüüpa suu vett täis
ja istu kuuma pliidi peal nii kaua, kuni
vesi suus keema hakkab. Siis läheb
viha üle."

Poiss kuulas elavalt. Ta suu läks
veidi naerule.

"Õpetaja, mina olen kuulnud, et se-
dasi öeldud hoopis ühele naisele, kes
alati sõimas."

"Ah nii. Võib-olla öeldi temale ka. Si-
na ei saanud siis endast võitu ja vihas-
tasid, kui sind nii kena loomakesega
võrreldi."

"Ei saanud jah."

"Mis me siis nüüd teeme?"

"Õpetaja! Ma arvan, et ma lähen va-
bandan õpetaja Alveri ees. Palun
andeks."

"See on hea mõte. Seda oleks või-
nud sa juba enne siia tulekut teha."

"Oleks võinud küll. Õpetaja, ma siis
nüüd lähen?"

"Kas sa enam vihane polegi?"

"Ei ole."

"Siis mine. Aga pea meeles, et mina
pole käskinud sind andeks paluma min-
na. Ütle õpetaja Alverile ka, et sa ise
tulid selle peale! Nõus?"

"Jah! Head aega!"

Enne kella mitte tulla

Teise kirjelduse, seekord Tallinna 20.
Algkooli juhataja kohta, leiame sama
kooli ajalooaamatust (Tallinna Ühis-
gümnaasium 1920–2000. Koost E. Lii-
vaste. Tallinn, 2000, lk 14).

"Paljud kooli elus oli seotud direktor
August Mölderis isikuga. Suurekasvulise,
hallipäise ja karmiilmelisena oli ta õpi-
laste seas peljatud. Direktor liikus koo-
lis, vile taskus. Väiksemategi müramiste
või jooksmiste puhul reageeris ta vilega.
Kuuldes seda, pidid kõik õpilased seisa-
tama. Vile oli korralooja ka õpilaskogu-
nemistel aulas."

August Mölderis koolis oli omanäoline
ka koolikella kasutamine: "Pikk kell kut-
sus õpilased tundi ja see lubas ka va-
hetundi. Pikk ja lühike kell olid märgu-
andeks, et õpilastel tuli rivikorras kogu-
neda aulasse kuulama teadaannet, kor-
raldust või direktori käskkirja. Kaks lühi-
kest kella kutsusid klassivanemaid õpe-
taja toa juurde nõupidamisele".

Koolikell õpetas aega hindama ja aja
kulgu tajuma. Igas koolis õpetati "kella
tundmist" omal moel. Tallinna 21. Alg-
kooli poistel on tänaseni kõrvus asjaliku
koolimehe E. Rehe sagedane meelde-
tuletus tööõpetuse klassi ukiselävel:

"Enne kella mitte tulla,
pärast kella kohal olla!"